

D. Özder

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Karabük, Türkiye (devaozder@karabuk.edu.tr)

**Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında “Dedikodu”:
Hayriyye ve Lutfiyye Örnekleri**

Özet

Değer, bir toplumun büyük bir kısmı tarafından benimsenen her türlü duygu, düşünce, ilke ve inançlar bütünüdür. Bir milleti diğerlerinden farklı kılan en temel unsur, o milletin sahip olduğu değerlerdir. Milletler, kendi varlıklarını idame ettirebilmek için sahip olduğu değerleri korumak ve nesilden nesile aktarmak mecburiyetindedir. Ancak küreselleşme ile günümüz toplumlarının maddi ve manevi değerlerinde tahribatlar oluşmuştur. Değerlerde meydana gelen tahribatı ve toplumsal çözülmeyle engelleme isteği değerler eğitimi olan ihtiyacı doğurmuş, değerlerin nasıl korunacağı ve aktarılacağına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, edebî eserlerin öğretici üslubundan ve zengin içeriğinden yararlanmak, değerlerin korunması ve aktarılmasında etkili bir yöntem olarak kabul görmüştür. Nâbî'nin Hayriyye'si ile Sümbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si Türk kültür tarihinin çocuk eğitimi ve edebiyatı alanındaki ilk eserlerinden sayılmaktadır. Bu çalışmada yaygınlaşması durumunda toplumu ayakta tutan manevi değerlerde yıkıma yol açan “dedikodu/gıybet” kavramının Hayriyye ve Lutfiyye’de hangi görüş ve telkinlerle ele alındığı değerler eğitimi açısından incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Değerler Eğitimi, Klasik Türk Şiiri, Dedikodu, Hayriyye, Lutfiyye

D. Özder

¹Assoc. Prof. Karabük University, Vocational School of Social Sciences, Karabük, Turkey (devaozder@karabuk.edu.tr)

**“Rumour” in terms of Values Education in Classical Turkish Poetry:
Samples of Hayriyye and Lutfiyye**

Abstract

Value is a whole of emotions, ideas, principles and cults which are adopted by the community. Values are the most fundamental factor of being a nation and the nation's values make it unique. Nations have to convey the values to the future generations in order to continue their existence. However, globalization causes some material and non-material damage on nations' values. The communities need to prevent this damage; therefore they have to study on how they can save and transmit their values. As a consequence of these studies, literary works are approved as an educational element due to their didactic quality and rich content in order to conserve and transfer the values. Hayriyye by Nabi and Lutfiyye by Sümbülzade Vehbi are counted as the first pieces of child education and literature in Turkish cultural history. In this study “rumour” which is very devastating for

community's non-material values, and how Hayriyye and Lutfiyye discuss rumour, is analysed in terms of value education.

Keywords: Values Education, Classical Turkish Poetry, Rumour, Hayriyye, Lutfiyye

Giriş

Küreselleşme, kitle iletişim araçları, sosyal medya ile birlikte dünyevileşmenin ivme kazandığı günümüz toplumlarında insani değerlerde ciddi tahribatlar meydana gelmiştir. Dünya genelinde insanın sıradan bir varlığa, evrenin ise maddeye indirgenmesi beraberinde belirsizlik, sorun ve karmaşayı getirmiştir. Fiziksel dünyada yaşanan bu sıkıntılar değerler dünyasında da etkisini göstermiş, maddenin değerlerden daha üstün hâle geldiği bir ortamda tabii olarak insana ve insanlığa ait manevi öğelerde çözülme kaçınılmaz olmuştur [1, s. 2502].

Kültürün önemli bir parçasını oluşturan değerler, bireylerin davranışlarına yön vermede yol gösterici sistemli ilkelerdir. Değerler, kişiye bir insan olarak ne olduğu ve ne olması gerektiği hususunda kılavuzluk eder ancak günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisi ile büyük bir değer bunalımı yaşanmaktadır. İnsan, yaşanan bu süreçte bir eşya ve araç durumuna düşürülmekte, insan mükemmelliği yerine maddenin mükemmelliği odaklanılan nokta hâline gelmektedir [2, s. 4].

Değer yargıları sarsılan bir toplumun bireyleri sağlıklı bir gelişmeden yoksun kalmaktadır. Ne için, hangi amaçla yaşadığını bilemeyen bireyin iç dünyasında anlam boşluğu oluşmakta ve bu durum insan hayatının donuklaşmasına, insanın otomatikleşmesine neden olmaktadır [3, s. 252]. Uzmanlar son yıllarda, aile mahremiyeti ve kutsallığının zedelenmesi, namus ve iffet anlayışının güç kaybetmesi, bireylerin birbirine ve toplumun temel kurumlarına karşı güveninin azalması, yaygın bir toplumsal güvensizlik oluşması gibi olguları öne sürerek Türk toplumunun büyük bir değer kaybına uğradığını ve ahlaki çöküntü içerisinde olduğunu sık sık dile getirmektedir [2, s. 6].

Yüzyıllar boyunca insanları bir arada tutan, insan ve toplum hayatına anlam katan değerlerin kaybolmaya başlaması ve bireylerin gerçek hayatlarını sağlıklı bir psikoloji ile idame ettirme konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşaması, insani değer ve erdemlerin sistemli olarak öğretimi ihtiyacını doğurmuştur. Husule gelen bu ihtiyaç doğrultusunda eğitim sisteminde düzenlemeye gidilmiş, öğrenciyi akademik başarıya ulaştırmanın yanı sıra onlara sevgi, saygı, dürüstlük, hoşgörü, duyarlılık, öz güven, duygudaşlık, adil olma, cesaret, alçak gönüllülük vb. değer yargılarının kazandırılması da eğitim sisteminin öncelikli amacı hâline gelmiştir.

Değerlerin yeni nesillere aktarılması ve benimsetilmesi sürecinde okullarda pek çok farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri de bir davranışın olumlu veya olumsuz taraflarını sözlü olarak telkin etmek yerine etki gücü oldukça yüksek olan edebi eserlerden istifade ederek bireye aktarmanın amaçlandığı “edebi metinlerden yararlanma” yöntemidir [4, s. 1445]. Bu çalışmada yazıldıkları dönemin toplumsal yapısı, yozlaşan değer yargıları hakkında bilgiler ihtiva eden ve klasik Türk edebiyatının nasihatname türündeki en önemli eserlerinden olan Hayriyye ve Lutfiyye’de bir davranım bozukluğu olarak kabul edilen “dedikodu” kavramının nasıl ele alındığı incelenecektir.

1. Değer Kavramı

Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamına gelen “valere” kökünden türeyen, yaklaşık olarak 1300’lü yıllarda kullanılmaya başlanan [5, s. 19] ve sosyal bilimlere Znaniecki tarafından kazandırılmış olan “değer” kavramını TDK, “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet”; “Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey”; “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” şeklinde tanımlamaktadır [6, s. 604].

Felsefe, psikoloji, sosyoloji başta olmak üzere matematik, tarih, iktisat ve dinî bilimler gibi birçok bilim alanında kullanılmakta olan “değer” kavramını sosyal bilimler açısından son derece değerli kılan, insan davranışlarını ele alması ve yorumlamasıdır [7, s. 13]. Değerler, birey davranışlarını yönlendiren güç olması yönüyle psikolojiyi, toplumsal bir olgu olması yönüyle sosyolojiyi, kültürden kültüre değişen bir yapıya sahip olması yönüyle de antropolojiyi ilgilendirmektedir [8, s. 10]. Değer kavramının çok değişik disiplinlere girmiş olması her bilim dalının kendisini ilgilendiren boyutunu esas alarak tanım yapmasına sebep olmuş ve bu kavrama dair ortak bir tanım yapmak oldukça güçleşmiştir. Bu kavramı, Halstead ve Taylor “Davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” [9, s. 5], Erdem “Belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlar” [10, s. 56], Hökelekli “Davranışlarımıza yol gösteren rehberlik eden inanç ve kurallar; eylem ve davranışlarımızın yerindeliliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlakiliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlar” [2, s. 4] şeklinde tanımlamıştır.

Değer kavramının literatürde yer alan tanımlarının ortak noktası değerleri, insanın duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla ilişkilendirmesidir. Değer tanımları ve değerler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde değerlerin özelliklerini dört madde hâlinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
 2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
 3. Sadece bilinç değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
 4. Bireyin bilincinde yer eden davranışı yönlendiren güdülerdir. [11, s. 410]
- Değerler, bireylerin sosyal rollerini seçmesi ve gerçekleştirilmesi sürecinde kişiye rehberlik eder ve cesaret verir. Sosyal kontrol ve baskının araçları olan değerler, sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini ve benimsenebilmesini sağlar, kişileri toplumun düzenini ve devamlılığını sağlayan kurallara uymaya yönlendirir ve onaylanmayan davranışları engeller [11, s. 412].

2. Değerler Eğitiminin Önemi

Bilim, teknoloji, sağlık, endüstri ve iletişimdeki gelişmelerin hız kazanmasıyla dünya üzerindeki farklı toplumlar birbirleriyle daha yoğun ilişkilerde bulunmaya başlamış ve dünya köklü bir değişim içerisine girmiştir. Küreselleşme olarak da adlandırılan bu süreç, önceleri ekonomi boyutlu bir olgu olarak ortaya çıkmış ancak daha sonraki yıllarda yeni boyutlarıyla sosyal ve kültürel yapıları da etkilemeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin bilinçli bir şekilde yönetilmediği toplumlarda değerlerde aşınma ve buna bağlı olarak kuşaklar arası “kültürel çatışma” ve “kimlik bunalımı”nın yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir [12, s. 1277–1278].

Biyolojik ve psikolojik olmak üzere iki varlık alanına sahip olan insan, gündelik yaşantısında karşılaşılabileceği sorunları rahatlıkla aşabilmek, mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürebilmek için bir taraftan biyolojik varlığıyla içinde bulunduğu maddesel dünyanın imkânları dâhilinde yaşamını sürdürürken diğer taraftan psikolojik varlığı ile metafizik dünyanın kendine sunduğu potansiyellerini geliştirmek ve yaşamına katmak mecburiyetindedir [13, s. 24]. Ancak günümüz dünyasında karşılaşılan sorunlar insanın biyolojik ve psikolojik varlık alanları arasındaki dengeyi kuramamasına, maddesel olanın hâkimiyeti altına girerek duyuşsal olanı yitirmesine ve bir tür makineleşme sürecine girmesine sebep olmuştur. Bu noktada bireyin kendi öz benliğini bulması ve insani değerlerden beslenen

D. Özder. Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında

bir karakter yapısı geliştirebilmesi için değerler eğitimine ihtiyaç duyulmuştur.

İnsanın doğuştan sahip olmadığı, öğretilabilir ve öğrenilebilir olgular olan değerlerin öğrenimi sürecine ilk olarak aile içinde verilen eğitimle başlayan birey, ailesinde gördüğü sevgi, saygı, yardımlaşma, hoşgörü gibi pek çok değere bir anlam yüklemekte ve zihnine yerleştirmektedir. İlerleyen dönemlerde ise söz konusu değerleri kullanarak yaşamına yön vermekte ve zamanla hak, hukuk ve adalet gibi toplumu ayakta tutan değerleri yaşamının bir parçası hâline getirmektedir [14, s. 6].

İlk eğitimini ailede alan birey, modernizme bağlı olarak aile yapısında yaşanan hızlı değişim ve benzeri pek çok sebepten çok küçük yaşlarda okula başlayarak daha planlı bir eğitim-öğretim sürecine dâhil olmaktadır. Okullarda benimsenen ve bireyi akademik anlamda başarıya ulaştırmayı ana hedef olarak gören geleneksel eğitim sisteminin küreselleşme ve pozitivizm ile birlikte ortaya çıkan ahlaki ve insani değerlerde yaşanan çöküşü engelleyememesi, eğitim sisteminde değişikliğe ve yeniliğe gidilmesi gerektiğini ve okullarda değerler eğitiminin gerekliliğini gözler önüne sermiştir.

Günümüz modern dünyasında yaşanan gelişmeler sonucunda değerlerde oluşan tahribatı giderebilmek, çocukların ve gençlerin hayatlarını, madden olduğu kadar manen de sağlam bir temel üzerine kurmalarını sağlayabilmek için anne-babaya ve öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Gerek ailede gerek okulda insani, ahlaki ve evrensel değerler göz ardı edilerek ve sadece akademik başarı hedeflenerek yetiştirilen bireyler sosyal hayatlarında doyuma ulaşmamaktadır. Esas itibarıyla aile ve okul, bireylere yaşamları boyunca hem kendilerine hem de toplumun diğer fertlerine saygı duymalarını, her koşulda dürüst ve adil olmaları gerektiğini ve manevi değerlerin en az maddi kazanımlar kadar önem arz ettiğini idrak edebilecek bir şuuru aşılama ile yükümlüdür.

3. Klasik Türk Edebiyatının Değerler Eğitimindeki Yeri

Türk toplumunun eğitim ve kültür tarihinin İslamiyet öncesi ve sonrası hemen her döneminde ahlak, fazilet, erdem, dürüstlük gibi kavramlar oldukça önemli görülmüş, bu kavramlar her devrin kendi eğitim sistemi çerçevesinde aktarılmaya ve kazandırılmaya çalışılmıştır. İslamiyet öncesi dönemde Türklerin en temel karakter tipini oluşturan ve yiğitlik, cesaret, kahramanlık, adalet, cömertlik, doğruluk vb. değerlere sahip olan “Alp” ve “Yiğit” insan, bu değerleri toplumsal alanın tüm ilişkilerinde belirleyici etkiye sahip, bir nevi geleneksel eğitim süreci olarak da kabul

edilen “töre” içinde kazanmıştır. İslamiyet’in kabulüyle “Alp” ve “Yiğit” insanın yerini “Gazi” ve “Veli” insan tipi almış; tekke, zaviye, mescit, taş mektep gibi eğitim kurumlarında yetişen bu ilim insanlarının eğitiminde değerlerin kaynağı İslam dini olmuştur [15, s. 174].

Türklerde veli insan tipinin yer aldığı ilk örnek olarak kabul edilen Dede Korkut adlı eserde; yalan söylememe, anneye babaya hürmet, cömertlik üzerine öğütlerde bulunulmuş; Balasagunlu Yusuf Has Hacib 1069 yılında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eserini adalet, bilgelik, akıl ve kanaat olmak üzere dört temel değer üzerine inşa etmiştir. Yusuf Has Hacib ile aynı yüzyılda yaşayan Gazâlî (1058–1113) ahlak sahibi bir insanda olması gereken değerleri anlatan önemli eserler yazmış, Anadolu’da Muhyiddin İbnü’l-Arabî (1165–1245), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207–1273), Sadreddin Konevî (1208–1274), Yûnus Emre (1240–1320) gibi birçok âlim Türk toplumunun değer yargılarının şekillenmesi ve benimsenmesinde oldukça etkili olmuştur [15, s. 177–178].

Selçuklu ve beylikler döneminden itibaren Türk toplumunun değer yargılarının şekillenmesi; dinî, ahlaki ve sosyal birtakım değerlerin gençlere ve topluma benimsetilmesi amacıyla yazılmaya başlanan eğitsel-öğretici eserlerin sayısı klasik Türk edebiyatı geleneği çerçevesinde daha da artmış; bir bölümünden günümüz araştırmacı ve yazarlarının da yararlandığı önemli eserler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Mesnevi ve şerhleri, Gülistan ve Bostan şerhleri, pendnameler, Kıssa-i Yusuf ve diğer peygamberlere ait kıssaları anlatan eserler, Muhammediyeler, İbrahim Ethem Hikâyeleri, tasavvufî hikâyeler (Celal ü Cemal, Hüsnü Aşk, Can u Canan, Mantıku’t-tayr vd.), Tarikü’l-edeb, Hayriye, Lutfiyye gibi didaktik eserler dikkati çekmektedir. Bu eserlerde şairler, klasik Türk şiirinin geleneksel usulüne uygun olarak öncelikle Allah’a hamd ü senada ve Hz. Peygamber’e salât u selâmda bulunduktan sonra asıl mevzularına geçmektedirler. Şairler esas konuyu ele aldıkları bölümlerde ise genel itibarıyla İslâmî bir bakış açısıyla muhataba adil, kanaatkâr, hoşgörülü, faziletli, edepli, tevazu sahibi olması yönünde telkinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tür eserlerin toplumsal ve kültürel değerlerin aktarılmasını amaç edindiğini söylemek mümkündür [16, s. 440–441].

Çalışmamıza kaynaklık eden 17. yüzyıl hikemî üslup temsilcilerinden Nâbî’nin ve 18. yüzyıl şairlerinden Sümbülzade Vehbî’nin çocuklarına nasihat etmek amacıyla yazdıkları Hayriyye ve Lutfiyye isimli eserler de dönemin sosyal yapısında, insani ve ahlaki değerlerinde meydana gelen aksaklıkları gözler önüne sermesi, o dönemin çocuk ve değerler eğitimi anlayışı hususunda bilgi vermesi; genel anlamda da “klasik Türk

edebiyatı” ve “değerler eğitimi” arasındaki ilişkiye dair fikirler sunması bakımından oldukça önemlidir.

4. Hayriyye ve Lutfiyye’de Dedikodu Kavramına Bakış¹

Demek ve komak (konuşmak) fiillerinden oluşan Arapça kil ü kal ve Farsça güft ü gû karşılığına gelen dedikodu kavramı sözlüklerde “Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kov, gıybet, kılükal” [6, s. 604]; “Kamu sanısı ve toplum sanısının ilkel şeklidir. Yakın anlamı: ayıplama, takbih, muaheze, yerme, gıybet, tezvîr, tayip, kötüleme, zem, kovuculuk, çekiştirme. Karşı anlamı: övme, methetme, yüceltme, takdir etme [17, s. 519]; “Leh ve aleyhte öteberi sözler, kîl ü kâl” [18, s. 137]; [de-mek + ko-mak] Başkasını çekiştirmek veya kınamak için arkasından yapılan konuşma, birisi hakkında çıkan söylenti, sağlam temele dayanmayan ve ağızdan ağıza yayılan söz [19, s. 1124] şeklinde ifade edilmiştir.

Dedikodunun Arapça karşılığı olan “gıybet” ise sözlükte “uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak” gibi anlamlara gelen “gayb” kökünden isim olup aslında hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmekle birlikte terim olarak genellikle kötü sözlerle anma manasında kullanımı yaygınlık kazanmıştır [20, s. 64]. Gıybet, ahlak kitaplarında “insanlar arasında kötülük, düşmanlık ve bozgunculuk maksadıyla söz taşıma, kovuculuk yapma, gammazlık” anlamına gelen “nemime” sözcüğü ile birlikte geçmektedir. Mâverî, Edebü’-d-dünyâ ve’-d-dîn adlı eserinde nemimeyi “gıybet sayılan kötü sözlere çirkin unsurlar katarak bunları insanları birbirine düşman edecek tarzda anlatma” şeklinde tanımlamış ve gıybet-nemime ilişkisine değinmiştir [21, s. 533].

İnsanların manevi şahsiyetini zedeleyen olumsuz bir özellik ve bir davranım bozukluğu olarak tanımlanan dedikodu, İslam dininin yasakladığı kötü hasletlerden biridir. Dedikodu, Kuran’da ve hadislerde “nemime”, “gıybet”, “hümeze”, “zan” sözcükleriyle birlikte yapılması haram olan bir tür “söz hastalığı” olarak nitelendirilmekte ve Nisâ suresi 148. ayette² “Allah’ın sevmediği kötü söz” olarak geçmektedir. Gıybetin yanı sıra iftira da “olmayan bir şeyi olmuş gibi anlatma” anlamında yalan söylemekle bir tutulmakta ve cennete girememe nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir [22, s. 15].

¹ Çalışmamızda kullanılan örnek beyitler için “Süreyya Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004; Mahmut Kaplan, *Nâbî Hayriyye*, Turizm ve Kültür Bakanlığı e-kitap, 2019” çalışmalarından istifade edilmiştir.

² Kur’an-ı Kerim, Nisa, 4/148: Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.

XVII. yüzyılın mütefekkir şairi Nâbî ile bir asır sonra yaşayan Sümbülzade Vehbî'nin oğullarına nasihat etmek amacıyla yazdıkları Hayriyye ve Lutfiyye'de şairler dönemin fikir ve ilim anlayışını ortaya koymakla birlikte o dönem toplumunda yaşanan sıkıntıları, insanlardaki ahlaki bozulmayı, halkın ezilmişliğini, çağın eğitim anlayışındaki eksiklikleri gözler önüne sermektedir. Her iki şair de zamanın kötüye gittiğinden, dünyada iyiliğin kalmadığından, yeni gelen her günün eskisini arattığından ve bütün bunların kıyamet alameti olduğundan bahsetmişlerdir [23, s. 396; 24, s. 65; 25, s. 236]. Şairlerin bu çerçevede ele aldığı kavramlardan biri de yaygınlaşması hâlinde toplumda yıkıcı etkiler yaratabilecek olan “dedikodu/gıybettir”tir. İslami değerler ekseninde yazılan ve yazıldıkları dönemlerin önemli nasihatnameleri olarak kabul gören bu eserlerde “dedikodu” kavramı; yalan söyleme, yalanı süsleyerek söyleme, laf taşıma gibi söze dayalı olumsuz tutumlarla ilişkilendirilmiştir. Bu noktada her iki eserde de dedikodunun “kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz”, “bir manayı ifade eden, bir maksadı anlatan ifade” anlamlarına gelen “kelam”ın yalan, söz taşıma, iftira, hiciv gibi tüm menfi halleriyle değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Gerek Nâbî gerekse Vehbî bir müminde olmaması gereken özellikleri hainlik, sözünde durmama, süslü yalan söyleme, iki yüzlülük, kötü düşüncelilik, ahlak kötülüğü, insanları yerme, birbirinden farklı görme ve başkalarının aleyhinde konuşma olarak zikretmişlerdir. Nâbî bu türden kimselerin cehennem ehli olduğunu belirtmiştir:

Gadr ü bed-‘ahdi vü tezvîr ü nifâk

Hubs-ı endîşe vü su’-i ahlâk (Hayriyye/ b. 648)

Hainlik, sözünde durmama, süslü yalan söyleme ve iki yüzlülük, kötü düşüncelilik ve ahlak kötülüğü...

Sıfat-ı ehl-i cehennemdür hep

Ehl-i îmân olana kemdür hep (Hayriyye/ b. 649)

Cehennem ehlinin özelliklerindedir ve iman ehli olana fenadır.

Kuran-ı Kerim’de yer alan Hümeze suresinin ilk üç ayetinde sahip olduğu maddi varlıkla övünen, onu hayattaki en büyük değer olarak kabul eden, manevi ve insani diğer bütün kıymetleri küçük gören bir insan tasviri yapılmaktadır.¹ Bahsi geçen bu insan tipi sahip olduğu bütün maddi varlığı

¹ Kur’an-ı Kerim, Hümeze, 104/1-3: Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline. O malının kendisini ebedileştirdiğini sanır.

D. Özder. Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında

her şeyin üstünde görmekte, gücünün her şeye yeteceğini hiçbir konuda acze düşmeyeceğini düşünmektedir. Dünyaya bu derece bağlı olmaları da onları mal ve makam hırsına itmekte, dünyada elde ettikleri mal ve makamın kendilerini her zaman ve zeminde yücelterek ebedileştireceği zannına kapılmalarına sebep olmaktadır. Böyle bir psikolojiye sahip insanlar diğer insanların kıymet ve onurlarını küçük görerek onların dedikodusunu yapmayı, onlarla alay etmeyi kendilerinde bir hak olarak görmektedir. Ayette belirtilen unsurların yanı sıra dedikodunun pek çok başka sebebi de bulunmaktadır. En genel sebepler arasında kırgınlık, kin ve intikam duyguları beslemek, rakiplerini gözden düşürmek, başkalarının açığını çıkararak kendi eksikliklerini örtmek, kıskançlık duymak bulunmaktadır [26, s. 248; 27, s. 56].

Sünbülzâde Vehbî “Der-İdbârân-ı Devlet” başlığı altında makam ve mevkiini kaybeden kimselerden bazılarının kendisini teselli etmek, içindeki kin, öfke ve kıskançlığa bir çare bulmak maksadıyla makam ve mevki sahibi olan dürüst kimseleri kötü sözlerle ayıplayarak onların dedikodularını yaptıklarını belirtmiştir. Vehbî, bu tür kimselerin iftirada buldukları kişiyi hain kendilerini ise yücelterek emin kimseler olarak kabul ettiklerini de ifade etmiştir:

Tesliyet virmegiçün sînesine

Çâre ümmîdi ile kînesine (Lutfiyye/ b. 442)

Kendisini teselli etmek, kinine bir çare bulmak ümidiyle,

Evvelâ başlayup âh u vâha

Ta‘n ider zümre-i ehl-i cânâ ((Lutfiyye/ b. 443)

Önce ah vah ile makam sahiplerini ayıplar.

Cümlesi ehl-i hıyânet diyerek

Kendüsin sâhib-emânet diyerek (Lutfiyye/ b. 444)

Hepsini hain kişiler, kendisini emin kabul eder.

Bir kimsenin başkası hakkında yaptığı ayıplama, kınama, kusur bulma, onur kırma eylemi olarak iki taraf arasında sınırlı kalmayan, üç ve hatta daha fazla kişi arasında yayılabilen dedikodu, insanlar arasında laf getirip götürmeye dayalı bir davranış olan koğuculukla da ilişkilendirilmiştir [27, s. 58]. Nâbî ve Vehbî eserlerinde dedikodunun bu boyutuna dikkatleri çekmiş ve dedikodu, söz taşıma, başkalarını çekiştirme gibi hem başlı başına kötü bir davranış hem de birbirlerinin tetikleyicisi olan bu mezkûr filleri gerçekleştirme temayülünde bulunan insanların genel özellikleri hakkında fikir beyan etmişlerdir. Vehbî bu insanları; cahil, edepsiz, saçma sapan ve yalan yanlış konuşan, inkârcı olarak nitelendirmiştir:

Var nice haddini bilmez nâdân

Bî-edeblik ile söyler hezeyân (Lutfiyye/ b. 427)

Edepsizce, saçma sapan konuşan nice haddini bilmez cahil vardır.

Nâ-sezâ halt-ı kelâma mâ'il

Bilse de hakka degüldür kâ'il (Lutfiyye/ b. 428)

Yakışksız yalan yanlış konuşanlar gerçeği bilseler de kabullenmezler.

Nâbî de dedikoducu insanların laf taşımalarına işaret ederek onların boşboğaz olduklarını, bildiklerinin üstüne kendilerinden de bir şeyler katarak anlattıklarını, duyduklarını anlatmadan rahat edemediklerini ve sadece bir yerde değil gittikleri her yerde konunun açılmasını dahi beklemeden dedikodu yapmaya başladıklarını ifade etmiştir [28, s. 118-119]:

Bogazı boş ne sebük-serler olur

Ki suhan nakline sür'atle solur (Hayriyye/ b. 1514)

Boşboğaz ve sefih pek çok kişi vardır ki söz taşımak için hızlı hızlı solurlar (koşarlar.)

Tâ yitişdürmeyicek oturamaz

Haberin söylemedükce turamaz (Hayriyye/ b. 1515)

(O sözleri) başkalarına yetiştirmedikçe oturamaz ve yeni havadisleri söylemedikçe durmaz.

Nefsine iki nefes cebr idemez

Sâded açılmaya da sabr idemez (Hayriyye/ b. 1516)

Nefsine iki nefeslik bir zaman bile hükmedip o meselenin açılmasına da sabır gösteremez.

Boşadur her ne ise hemyânın

Baş aşaga ider enbânın (Hayriyye/ b. 1517)

Kesesinde (dağarcığında) her ne varsa boşaltır, heybesini baş aşığı eder.

Ne işitmişse anı nakl eyler

Birazın da kîsesinden söyler (Hayriyye/ b. 1518)

Ne işittiyse onu söyler ve birazını da kendi kesesinden söyler (uydurur).

Nâbî ve Vehbî laf taşımının insanlar arasında karışıklık çıkaracağı konusunda hemfikirdir. Vehbî bozgunculuk yapan kişinin toplum içinde türlü anlaşmazlıklara sebep olacağını, Nâbî ise bu durumun dostluklara zarar verebileceğini ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların vuruşmaya kadar gidebileceğini ifade etmiştir:

Görmişüz kim çoğunun ifsâdı

Oldı envâ'-ı şikâka bâdî (Lutfiyye/ b. 420)

D. Özder. Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında

Bozgunculuk yapan çok kişinin, türlü anlaşmazlığın başlangıcı olduğunu görmüşüzdür.

Nakl-i meclis ider îrâs-ı fesâd

Virür ashâb-ı musâfâta kesâd (Hayriyye/ b. 1505)

Meclis (içindeki) sohbeti dışarı aktarmak bozgunculuğa sebep olur, samimi ve halis dostluklara katlık verir.

Koparur fitne vü âşûb u cidâl

Gâh olur belki mü'eddî-yi kitâl (Hayriyye/ b. 1506)

(Söz taşıma) fitne, karışıklık ve kavga çıkarır, bazen de vuruşmaya sebep olur.

Dedikodu, Hucurat Sûresi 12. ayette geçen “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” ifadeleri ile kesin bir dille yasaklanmaktadır. Öyle ki ayette dedikodu yapmak ölü kardeşin etini yemekle eş değer tutulmuştur. Müfessir Elmalılı bu ayeti açıklarken insanın namus ve onurunun tıpkı eti ve kanı gibi hatta et ve kanından daha önemli olduğunu şu sözlerle belirtmiştir:

“مَيْتًا أَخِيهِ لَحْمٍ يَأْكُلُ أَنْ أَحَدَكُمْ يُحِبُّ: Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bu ayet, gıybetin hem yaratılış açısından hem aklen hem de dinen kötülüğünü ve çirkinliğini anlatmaktadır. Gıybeti yapılan kimse orada bulunmayıp, söylenen sözü bilmemesi ve o anda kendisini savunacak durumda olmaması nedeniyle, bir ölü hem de kardeş olan bir ölü gibi ve o durumda onun kötülüğünü söyleyerek gıybetini yapmak suretiyle onuruna saldırmak, bir ölünün etlerini parçalayıp yemek ve özellikle o saldıranın zannınca da bozuk, bu nedenle de kurtlu bir leş hâlinde bulunan o etleri tutku ve iştahla, seve seve yemek türünden bir canavarlık gibi resmediliyor ki ifadedeki pek çok vurgu da dikkatten kaçmayacak kadar açıktır... Demek ki gıybet böyle seviyesiz bir canavarlık, gıybet eden de öyle alçak bir canavar konumundadır” [29, s. 493].

Sünbülzade Vehbî de Kur'an'ın dedikodu yapmaktan kişiyi kesin bir biçimde menettiğinin bilincindedir ve dedikodu yapanlar için “ikinci şeytan”, “insan görünümündeki acayip hayvan” ifadelerini kullanmıştır:

Nakl-i meclis idici şahs-ı le'îm

Şüphesiz sâni-i şeytân-ı recîm (Lutfiyye/ b. 421)

Bir meclistekini başka yere nakleden çekıştirici kişiler taşlanmış şeytanın bir ikincisidir.

Zâhir-i hâlde vesvâs odur

Sûret-i nâsda nesnâs¹ odur (Lutfiyye/ b. 422)

Gerçek anlamda şeytan, insan görünümündeki acayip hayvan odur.

Nâbî ise laf taşımayı “şeytanın bayrağını yükseltmek” olarak tanımlamıştır:

Olma râfî‘ ‘alem-i vesvâsı

Birbirine düşürme nâsı (Hayriyye/ b. 1500)

Şeytanın bayrağını yükseltici olma, insanları birbirine düşürme

Kur’an-ı Kerim’in gıybet telakkisini tam manasıyla kavramak için Hümeze suresinin 12. ayetinin tek başına okunmayıp en az iki ayet önceden (10 ve 11. ayetten itibaren) okunması ve 13. ayetin sonuna kadar devam edilmesi gerektiğini söyleyen müfessirler, mezkûr ayetlerde işlenen temaların merkezini gıybet yasağının oluşturduğunu söylemişlerdir. Müfessirler 10. ayette müminlerin kardeş olduğunun belirtildiğini daha sonra bu kardeşliği yaralayan durumlar meyanında 11. ayette alay etmek, 12. ayette zanda bulunmak ve gıybet etmek, 13. ayette ise ırkçılığın ele alındığına işaret ederek alay ve ırkçılığın da bir gıybet türü olduğunu ifade etmişlerdir² [30, s. 307-308].

Fikirleri Kur’an-ı Kerim ve İslam ahlakından beslenen Vehbî’nin dedikodu kavramını “Der-Men‘-i İstihzâ vü Nemîme” başlığı altında alay konusuyla birlikte ele alması ve bu bölüm içerisinde “insanların birbirinden farklı görülmemesi” yönünde uyarıda bulunması, şairin de insanlarla alay etmeyi ve onlar arasında ayırım yapmayı dedikodu ile bağdaştırdığını göstermektedir:

Kimseyi itme sakın istihzâ

Görme Hakkun kulını hezle sezâ (Lutfiyye/ b. 411)

Sakın kimseyi alaya alma, Allah’ın yarattığını alaya layık görme.

¹ Nesnâs: Tek gözlü, tek kollu, tek ayaklı insan biçiminde tasarlanan bir yaratık, eski Arap inançlarında bir çeşit cin olarak tanınır [31, s. 171].

² Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 49/10: Mü’minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.

Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 49/11: Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 49/12: Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.

Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 49/13: Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.

Kimseyi fasl u mezemmet itme

Ehl-i gıybet ile ülfet itme (Lutfiyye/ b. 417)

İnsanları birbirinden farklı görme, kimseyi yerme, başkalarının aleyhinde konuşanlarla dost olma.

İslami kaynaklarda dedikodu yapmak kadar dedikodu yapan kişiyle aynı ortamda bulunmak, o kişiye itiraz etmemek de büyük günahlardan kabul edilmektedir. Gazâlî, gıybeti işitenin diliyle karşı çıkmadığı, şayet korkuyorsa kalbiyle nefret etmediği yahut kişinin sözü başka bir kelamla bölmeye ya da oradan kalkıp gitmeye gücü yettiği hâlde yapılan gıybeteye karşı bir tavır almadığı müddetçe o günaha ortak olacağını söylemiştir [32, s. 174]. Nâbî ve Vehbî de çocuklarına bu günaha ortak olmamaları için dedikoducu kimselerden uzak durmaları, bu insanların hanelerine girmelerine asla izin vermemeleri, onların yüzlerine gülerek onlara itibar etmemeleri ve onların sözlerinin taşıyıcıları olmamaları konusunda telkinde bulunmuşlardır:

Gelmesün semtüne erbâb-ı nifâk

Şahs-ı nemmâm ü rezîlü'l-ahlâk (Lutfiyye/ b. 416)

İkiyüzlü, kötü ahlaklı dedikoducu kişiler semtine yaklaşmasınlar.

Gayrınun zemmin iden şahs-ı denî

Bil ki medh eylemez elbette seni (Lutfiyye/ b. 418)

Başkasının aleyhinde konuşan alçak kişinin seni de elbet methetmeyeceğini bilmelisin.

Hazer it kim o makûle nekbet

Kendi kavlün sana eyler nisbet (Lutfiyye/ b. 419)

O tip kişilerden sakınmalısın ki kendi sözünü sen söylemişsin gibi gösterir.

Anları meclisine uğratma

Sözlerin bir pula alup satma (Lutfiyye/ b. 434)

Onları meclisine yaklaştırma, sözlerini de bir pula bile alıp satma.

İltifât itme gülüp yüzlerine

Îtibâr eyleme hiç sözlerine (Lutfiyye/ b. 435)

Yüzlerine gülüp iltifat etme, sözlerine de hiç değer verme.

İtme zinhâr sakın nakl-i kelâm

Olma pâzeng-i kelâm-ı nemmâm (Hayriyye/ b. 1498)

Asla söz taşıyıcılık yapma ve dedikoducunun sözünün taşıyıcısı olma.

Satma ber-kâ'ide-i dellâlî

Kîse-i gûşa giren akvâli (Hayriyye/ b. 1499)

Kulak kâsesine giren sözleri tellallık kaidesi gibi (başkalarına) satma.

Nâbî akıllı kişiler için dedikodu yapmanın büyük bir ayıp olduğunu

belirttikten sonra bu suçun günahının diğer suçlardan da fazla olduğunu belirtmiştir:

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet

‘Aybdur ‘âkil olana bu sıfat (Hayriyye/ b. 531)

Kimseyi çekiştirme ve dedikodusunu yapma, bunları yapmak akıllı kişiler için ayıptır.

Zevki yok ‘âlemi yok lezzeti yok

Günehi gayrı me‘âsîden çok (Hayriyye/ b. 532)

Başkasını çekiştirmenin ve dedikoduculuk yapmanın zevki, gereği ve lezzeti yok. Günahı da diğer ayıplardan daha fazla.

Vehbî ve Nâbî insanların şeref ve haysiyetini rencide eden, insanlar arasında nefret ve öfke gibi olumsuz duyguları açığa çıkararak bozgunculuğa, kavgaya sebep olan dedikoducu kimselerin cezalandırılacağı kanaatindedir. Nâbî söz konusu cezalandırmanın sosyal boyutuna işaret etmektedir. Bu tür kişileri “meşakkat diyarında başıboş gezen kimseler” olarak tanımlayan Nâbî, onların akranları arasında kabul görmeyerek ayıplanacaklarını, ayak bastıkları her yerde insanlar tarafından “uğursuz” olarak nitelendirileceklerini ve onlar geldiğinde insanların konuşmayı bırakarak “Sakının münafık geldi!” demek suretiyle toplumdan tecrit edileceklerinden bahsetmiştir:

Kimde olsa mütemekkin bu sıfat

Olur âvâre-i kûy-ı mihnet (Hayriyye/ b. 1507)

Bu özellik kime yerleşse, o kişi mihnet köyünün avaresi olur.

Olur emsâl arasında mezmûm

Makdemin hâlk şümâr eyler şûm (Hayriyye/ b. 1508)

Akranları arasında ayıplanır ve ayak bastığı her yerde halk onu uğursuz olarak görür.

Varduğı yerde sükût eylerler

Sakınun geldi münâfık dirler (Hayriyye/ b. 1509)

(Onun) gittiği yerde susarlar ve kendinizi koruyun fitnekâr geldi derler.

Vehbî ise dedikodu yaparak toplum düzenini bozanların bir gün ilahî adalet tarafından cezalandırılacağı düşüncesindedir:

Gerçi onmaz o misillü nekbet

Düş olur dâm-ı belâya elbet (Lutfiyye/ b. 433)

Gerçi onun gibi bahtsız kişiler düzelmezler, elbet bir gün bir bela tuzağına düşerler.

Sonuç

İnsanoğlunun son birkaç asırdır bilim ve teknolojide elde ettiği başarılar sağlık, iletişim ve endüstri gibi pek çok sahada çok büyük adımlar atılmasını sağlamış ancak elde edilen bu büyük başarılar aynı etkiyi medeniyet alanında yaratamamıştır. Günümüz toplumlarında maddi olanın manevi olandan daha değerli hale gelmesi beraberinde toplumsal çözülme ve ahlaki yozlaşmayı getirmiş, toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını idame etmesini sağlayan değer yargılarında ciddi tahribatlar meydana gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte insani ve ahlaki değerlerde yaşanan çöküşün engellenebilmesi için eğitim sisteminde düzenlemeye ve yeniliğe gidilmiş, değerler eğitimi farklı ders isimleri altında okul öncesinden yüksek öğretime kadar eğitimin bütün süreçlerine dâhil edilmiştir. Değerler eğitimi ile çocukların ve gençlerin içinde buldukları toplum ve kültüre genel öğretim faaliyetleri yoluyla sağlıklı bir şekilde uyum sağlaması amaçlanmıştır.

Değerlerin çocuklara ve gençlere aktarımında pek çok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin en yaygınlarından biri de edebî eserlerden faydalanmaktır. Sözlü olarak ifade edilmeye çalışıldığında çocuk için soyut genellemelerden öteye geçmeyen toplumsal kuralları, edebî bir eserle somutlaştırarak çocuğa telkin etmeye çalışmak daima daha etkili bir yöntem olmuştur. Değerlerin çocuklara aktarımı hususunda yararlanılan edebî eserler arasında Selçuklu ve beylikler döneminden itibaren özellikle bazı değerlerin gençlere ve topluma benimsetilmesi amacıyla yazılan eğitsel-öğretici eserler de bulunmaktadır.

Çalışmamızda 17. yüzyıl mütefekkir şairlerinden ve hikemî üslup temsilcilerinden Nâbî'nin oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi'ye hitaben yazdığı asıl adı Hayrînâme olduğu hâlde Hayriyye olarak tanınan mesnevisi ile bir yüzyıl sonra Sünbülzade Vehbî'nin, Hayriyye'yi örnek alarak oğlu Lütfullah'a öğüt tarzında yazdığı Lutfiyye isimli mesnevisinde, yaygınlaşması hâlinde insanlar arasında nefret ve öfkeye sebep olan; sevgi, saygı, hoşgörü gibi toplumu ayakta tutan değer yargılarına zarar veren "dedikodu/gıybet" kavramı ele alınmıştır.

Türk kültür tarihinde çocuk edebiyatı ve eğitimi alanındaki öncü eserlerden biri olarak kabul edilen Hayriyye ve Lutfiyye'de dönemin kusurları eleştirilmiştir. Nâbî, insanlardaki ahlaki zafiyeti, idarecilerin zayıflığını, adalet sisteminin bozulmasını, halkın sıkıntılarını ve ulemanın cahilliğini anlatırken; Vehbî eserinde çeşitli meslek ve ilim dalları hakkında bilgi vermiş; çağının eğitimini, sosyal yaşantısını ve ahlak kurallarını eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Nâbî, Hayriyye'de bahsettiği konuları din ve ahlak eksenini üzerinden değerlendirmiştir. Vehbî ise Lutfiyye'de

oğluna hitap ederek ilmin öneminden bahsetmiş ve önce iyi bir eğitimden geçmesi gerektiğini söylemiştir. Vehbî eserinde dürüstlük, hoşgörülük, saygılı ve yardımsever olma gibi toplumsal birliği ve huzuru sağlayan değerler üzerinde bilhassa durmuştur.

Gerek Nâbî gerek Vehbî eserinde özünde, sözünde ve davranışlarında doğruluğu ilke edinen, toplum düzenini bozacak davranışlarda bulunmaktan imtina eden, eğitilmiş bir insan tipini tarif etmişlerdir. Bu vesileyle her iki şairin de hemen hemen aynı yoğunlukla ve mantık çerçevesinde ele aldığı önemli kavramlardan biri de dedikodudur. Şairler, dedikodu yapan insanların bozgunculuğa sebep olduğunu ve toplum düzenine zarar verdiklerini belirtmişlerdir. Dedikoducuların karakteristik özelliklerine de değinen şairler onların boşboğaz, edepsiz, duyduklarının üstüne katarak anlatan, yalancı ve iftiracı olduklarını söylemiş; oğullarını bu insanlardan uzak durmaları, aynı yerde bulunmaları hâlinde ise onların sözlerine iştirak etmemeleri ve o meclisi derhal terk etmeleri konusunda uyarılmışlardır. Bu türden insanların bir gün mutlaka cezalandırılacağı hususunda da her iki şair de hemfikirdir ancak Nâbî cezanın ayıplanma, toplumdan tecrit edilme gibi sosyal boyutuna değinirken Vehbî onların bir gün belaya uğrayacaklarını belirterek cezanın ilahi adalet boyutunu işaret etmiştir.

Birkaç asır önce yazılan ve kendi dönemlerinin toplumsal aksaklıklarını, kaybolan değer yargılarını ele alan Hayriyye ve Lutfiyye’de bahsedilen sıkıntılar günümüz dünyasının problemlerine hiç de yabancı kalmayacak türdendir. Eserler, çalışma konusu gereği sadece “dedikodu” kavramı üzerinden incelenmeye tabi tutulsa da bu eserlerde toplum düzenini oluşturan pek çok amaç ve araç değer bulunmaktadır. Her ne kadar değer eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği üzerinde durulmasa da her iki eserin de değer eğitimi açısından işlevsel zenginliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Temennimiz modernizmin etkisiyle pek çok değer kayb olduğu günümüzde Hayriyye, Lutfiyye ve daha pek çok klasik Türk edebiyatı mahsulünün detaylı bir inceleme ile değer ve değerler eğitimi kapsamında kullanılabilir kaynaklar hâline getirilmesidir.

Kaynakça

1. Şener, H., “Hayriyye-i Nâbî’de Aktarılan Değerler”, *Turkish Studies*, 2013, Volume 8/1 Winter, pp. 2501–2524.
2. Hökelekli, H., “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 18, ss. 4–9.
3. Uludağ, E., “Lâmi’î Çelebi’nin Salâmân u Absâl Mesnevisinde Aktarılan Değerler”, *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2019, C.2, ss. 250–278.

D. Özder. Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında

4. Karatay, H., “Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı”, *Turkish Studies*, 2011, Volume 6/1 Winter, pp. 1439–1454.
5. Bacanlı, H., “Değer, Değer Midir?” *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2011, S. 19, ss. 18–21.
6. TDK Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2011.
7. Ulusoy, K. ve Dilmaç B., *Değerler Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları. 2016.
8. Kaymakcan, R., “Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 18, ss. 10–15.
9. Genç, S. Z., “Değerler: Temel Kavramlar”. *Karakter ve Değer Eğitimi Farklı Bakışlar-Örnek Etkinlikler*, S. Z. Genç, A. Beldağ (Ed.), ss. 3–16, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2019.
10. Erdem, A. R., “Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, C. 1, S. 4, ss. 55–72.
11. Dilmaç, B. ve Seki T., “Değerler Eğitimi”, *Eğitimde Pozitif Psikoloji Uygulamaları*, B. Ergüner Tekinalp ve Ş. Işık Terzi (Ed.), ss. 405–427. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2015.
12. Mahiroğulları, A., “Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2005, S. 50, ss. 1275–1288.
13. Çapçioğlu, İ. ve Çapçioğlu F., “Popüler Kültürün Metalaştırdığı Değerlerimizi Nasıl Yeniden İnşa Edelim”, *İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Uluslararası Sempozyumu*, 19-21 Haziran 2014, Erzurum, C. III, ss. 21–29.
14. Güneş, F., “Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller”, *Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak Ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 16-18 Nisan 2015, Bartın, ss.1–20.
15. Ersoy, F., “Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Değer Eğitimi”, *Karakter ve Değer Eğitimi Farklı Bakışlar- Örnek Etkinlikler*, S. Z. Genç ve A. Beldağ (Ed.), ss. 172–188, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2019.
16. Bayram, Y., “Değerler Eğitiminde Unutulmuş Bir Değer: Divan Şiiri ve Kültürü”, *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, ss. 1–28.
17. Tuğlacı, P., *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C. II. İstanbul: Cem Yayınevi. 1971.
18. Mehmed Bahâeddin, *Yeni Türkçe Lûgat*, Abdülkadir Hayber (Haz.), Ankara: Akçağ Yayınları. 2011.
19. Çağbayır, Y., *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. I, İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2007.
20. Çağırıcı, M., “Gıybet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, ss. 63–64.
21. Çağırıcı, M., “Nemîme”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 553.
22. Çaylı, E. “Popüler Bir Tecrübe / Tahakküm ve Direnişin Aracı Olarak Dedikodu: Türkiye Televizyonlarında Dedikodunun Söylemsel Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, 2008, S. 11/2, ss. 9–40.
23. Kırkkılıç, A., “Oğullara Öğütler Nâbî’nin Hayriyesi ve Sümbülzâde Vehbî’nin Lütfiyesi”, *Şair Nâbî Sempozyumu*, 13-15 Kasım 2009, Şanlıurfa, ss. 395–430.
24. Bilkan, A. F., “Hayriye”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, ss. 65–66.
25. Bilgin, A., “Lutfiye”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, ss. 236–237.

26. Şimşek, A., “Hümeze Suresi’nde Ahlâkî Yozlaşma Unsurları”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, S. 43, ss. 240–258.
27. Kasapoğlu, A. “Kur’an’da “Gıybet” Olgusu- Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, C. XI, S. 2, ss. 51–70.
28. Aydeniz, N., *Şair Nâbî’den Öğütler (Hayriyye Üzerine Bir Değerlendirme)*, İstanbul: Hiperlink Yayınları. 2018.
29. Yazır, Elmalılı M. H., *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, Ankara: Akçağ Yayınları. 2018.
30. Canan, İ., *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte ve Şerhi*, C. XII, Ankara: Akçağ Yayınları. 2009.
31. Beyzadeoğlu S. A., *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2004.
32. İmam Gazali, *Dil Belası*, M. H. Öner (Terc.), İstanbul: Semerkand Yayınları. 2010.

İnternet Kaynakları

1. Kaplan, M., *Nâbî Hayriyye*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitesinden 15.05.2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/> adresinden erişildi.
2. Kur’an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı web sitesinden 20.05.2020 tarihinde <https://kuran.diyanet.gov.tr/> adresinden erişildi.

Андатпа

Құндылықтар – бұл қоғамның үлкен бөлігі қабылдаған барлық эмоциялардың, ойлардың, принциптер мен сенімдердің жиынтығы. Әр қандай ұлтты басқалардан ерекшелендіретін ең негізгі элемент – сол ұлттың құндылықтары. Кез келген ұлт өзінің құндылықтарын қорғауға және олардың тіршілігін сақтауға әрі оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге міндетті. Алайда қазіргі жаһандану кезеңі қоғамдағы материалдық және моральдық құндылықтарға нұқсан келтіруде. Сондықтан құндылықтардың жойылуына және әлеуметтік тұрғыдағы кедергілерге жол бермес үшін құндылықтарға деген қажеттілікті арттырып, оларды қорғап, кейінгі ұрпаққа жеткізу жолдары бойынша зерттеулер жүргізілуде. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде әдеби шығармалардың тағылымдық сипатын сақтап, оның мазмұнынан пайдаланып, кейінгі ұрпаққа жеткізу мақсатында тиімді әдіс-тәсілдер қабылдануда. Бұл мақалада қоғамда кең өріс алған әрі адамгершілік құндылықтардың жойылуына себеп болған ғайбат-өсек ұғымы тәрбиелік тұрғыда қарастырылып, балалар әдебиеті мен білім беру саласындағы алғашқы еңбектердің бірі ретінде саналатын Хайрие мен Лүтфиенің көзқарастар мен ұсыныстар аясында талқылаған.

Кілт сөздер: құндылық, құндылықтар тәрбиесі, классикалық түрік поэзиясы, өсек, Хайрие, Лүтфие.

(Д. Өздер. Классикалық түрік поэзиясындағы құндылықтар тәрбиесі аясында ғайбат-өсек: Хайрие және Лүтфие үлгілері негізінде)

D. Özder. Klasik Türk Şiirinde Değerler Eğitimi Bağlamında

Аннотация

Ценность – это совокупность эмоций, идей, принципов и культов, которые принимаются обществом. Ценности – это самый фундаментальный фактор существования нации, а также делают ее уникальной. Нации должны передать эти ценности будущим поколениям, чтобы продолжить свое существование. Однако глобализация нанесла ущерб материальным и моральным ценностям сегодняшних обществ. Стремление предотвратить разрушение и социальное растворение ценностей создало потребность в воспитании ценностей, и были проведены исследования о том, как защитить и передать ценности. В результате проведенных исследований литературные произведения утверждаются в качестве образовательного элемента благодаря своему дидактическому качеству и богатому содержанию с целью сохранения и передачи ценностей. «Хайрие» Наби и «Лютфие» Сумбулзаде Вехби считаются одними из первых произведений по истории турецкой культуры в области детского образования и литературы. В данном исследовании в контексте воспитания ценностей обсуждаются взгляды и предложения относительно концепции «сплетен / злословия», которая, если она получит широкое распространение, приведет к разрушению моральных ценностей, поддерживающих жизнь общества, на примере таких произведений как *Хайрие* и *Лютфие*.

Ключевые слова: ценности, воспитание ценностей, классическая турецкая поэзия, сплетни / злословия, Хайрие, Лютфие.

(Özder D. "Spilletni-zloslovia" s točki zrenja vospitania cennostey v klassicheskoj turceskoj poezii: na primere Hайrie и Lyutfie)